

Om forskarutbildningar i pedagogik i Sverige.

Utkast. Får inte citeras utan författarnas skriftliga medgivande.

Oktober 2002

David Hamilton

Sverker Lindblad

Inga Wernersson

Denna studie är genomförd på uppdrag av professorskollegiet i pedagogik och har presenterats vid kollegiets möte i Karlstad i oktober 2002. Texten skall i reviderad form ingå i ett specialnummer av Nordisk Pedagogik om forskarutbildningar.

Inledning

I fokus för den här studien är forskarutbildning i pedagogik som ett utbildningssystem. Vi avser att visa på vissa drag i utbildningarna som rekrytering, finansiering och utflöde. Vi kommer också att ta upp vissa innehållsliga frågor, liksom frågor om doktorsavhandlingens format och om disputationens karaktär. Det är vår förhoppning att vårt arbete skall bidra till en diskussion om våra forskarutbildningar och att systemet kanske också blir mer klagjort för dem som är inne i detsamma.

Vi vill försöka ge perspektiv på vår bild av dagens forskarutbildningar genom att ta upp frågor om rekrytering, innehåll och utflöde under tidigare skeden. Vi kommer därvid framför allt att använda oss av den utvärdering av pedagogisk forskning som dåvarande Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet (HSFR) genomförde 1993-1995.

Om man utgår från distinktionen mellan analytikerperspektiv och aktörsperspektiv (t ex utifrån Bloor) så är den här texten skriven framför allt för forskarutbildare och forskarstuderande som aktörer i det system som vi ingår i. Det är vår förhoppning att följa upp arbetet här med mer kritiska och problematiserande analyser – då gärna i samarbete med de forskarstuderande.

Texten är preliminär och kommer att revideras och utvecklas vidare.¹

Bakgrunder

Åtminstone två allmänna bakgrunder är viktiga att beakta vad gäller forskarutbildning av idag i Sverige:

För det första har det nuvarande forskarutbildningssystemet drygt 30 år på nacken. Fram till början av 1970-talet disputerade man för den s.k. doktorsgraden – en omfattande avhandling som betygsattes i flera steg. Med ett högt betyg på avhandlingen kunde man direkt erhålla docent som titel. Genom reformen av forskarutbildningarna skulle avhandlingen bli mindre av ett livsverk och mer av ett gesällprov på en eventuell väg mot forskning som yrke.

För det andra har rekryteringen till forskarutbildning förändrats rejält sedan slutet av 1990-talet. Tidigare hade institutionerna relativt stor frihet att anta det antal doktorander som de önskade och ansåg kunna föra fram till disputation. Detta ansågs medföra problem med såväl handledning som genomströmning i forskarutbildningarna. Från centralt håll kom kravet att antagning till forskarutbildning förutsatte finansiering genom s.k. doktorandtjänster, utbildningsbidrag eller motsvarande. Detta gör att de ekonomiska möjligheterna och begränsningarna i stor utsträckning styr dimensioneringen av forskarutbildningarna, vilket blev ytterst påtagligt för smala eller ”udda” ämnen inom universiteten som på så sätt förlorade mycket av sin rekryteringsbas till såväl undervisning som forskning.

Till dessa båda bakgrunder kommer ytterligare två förhållanden som berör pedagogikämnet mer specifikt. Man bör veta att pedagogik som ämne är relativt unikt. Vi har denna disciplin framför allt i de nordiska länderna, samt i kontinental länder som Tyskland och i Schweiz. Man bör också känna till att det under en tid förekommit en stark professionaliseringstendens vad gäller forskarutbildning och pedagogiska yrken (Lindblad, 2000). Man menar från olika håll att forskarutbildning och forskning i pedagogik inte ger kunskap som är av intresse för pedagogiska yrken. Istället har andra ämnen etablerats som didaktik som eget ämne eller

¹ Föreliggande text har sammanställts och kommenterats av mig (Sverker Lindblad) utifrån kollektivets gemensamma arbete. Så David Hamilton och Inga Wernersson skall inte belastas för de brister som är för handen. Eventuella förjänster med arbetet har de däremot bidragit till. Längre fram skriver vi ihop oss!

pedagogiskt arbete, vilka på så sätt utmanar såväl pedagogikens ställning som forskarutbildningarna i pedagogik.

Forskarutbildningar är relativt sparsamt behandlade i forskning om utbildning. Det finns dock några studier, som "Doktorshatten" och självfallet undersökningar av akademien som "Academic Tribes" och "Homo Academicus" liksom etnografiska studier av forskningsverksamhet. Inom pedagogiken bör särskilt Urban Dahllöfs (1984, m fl) om forskarutbildningens meritvärde och Agnieszka Brons (1995) arbete om forskarstudier och kön. Inom det projekt som Brons bedrev sina studier granskade vi också seminarieinteraktion och institutionskultur relativt kön.²

Det saknas veterligen undersökningar om forskarutbildningar i pedagogik i Sverige av idag. Det behövs sådana studier av flera skäl, bland annat därför att utbildningarna torde ha en ganska stor betydelse för den socialisation till forskare som sker, liksom för identifieringen av viktiga positioner inom forskningen och reproduktionen av det forskarsamhälle som vi på olika sätt bygger och vidmakthåller. Kort sagt är studier av forskarutbildningar viktiga för vår 'epistemiska reflexivitet' – för att förstå pedagogik som forskningsdisciplin och betingelserna för verksamheten inom den pedagogiska forskningen (jmf vad Bourdieu & Wacquant, 1992, säger om den sociologiska forskningens reflexivitet). Då behöver vi bryta med pedagogikens självförståelse och med vårt eget aktörsperspektiv på våra forskarutbildningar.

En positionsbestämning: utvärderingen av pedagogisk forskning och forskarutbildningarna

För en positionsbestämning kan utvärderingen av svensk pedagogisk forskning användas (Rosegren & Öhngren, 1997). Utredningen kunde visa hur det skett förändringar i rekrytering till forskarutbildning – en slags pendling mellan lärare och samhälls- eller beteendevetare. Vi skall här repetera redovisningen av några uppgifter från utvärderingen. Antalet forskarstuderande 1994 var totalt 732 individer, varav en större andel var kvinnor (60 % av heltidsstuderande och 52 % av deltidstuderande).³ Över hälften av de inskrivna studerande var födda före 1950. Och bara en liten andel efter 1960 (19 % av heltidsstuderande och 6 % av deltidstuderande inom forskarutbildningen).

I tabell 1 presenteras antalet forskarstuderande över olika pedagogikinstitutioner år 1994. I snitt är det drygt 80 doktorander per institution totalt varav drygt 14 per institution är heltidsstuderande vid denna tidpunkt. Vi finner också att det antalet forskarstuderande varierar stort mellan de dåvarande nio institutionerna. Uppsala har störst antal studerande totalt, lika många som de tre Stockholmsinstitutionerna totalt. Ser man till antalet heltidsstuderande blir emellertid skillnaderna rejält mycket mindre. Uppsala har därför en mycket stor andel som inte är heltidsstuderande.

Ser vi till innehållet i forskarutbildningar är bilden mindre tydlig i utvärderingen av pedagogisk forskning. Härnqvist (1997) behandlar förändringar och förskjutningar inom disciplinen sedan 1948, något som bör gå att knyta till såväl rekrytering som innehåll i forskarutbildningen. Han behandlar tre olika dimensioner; pedagogikens territorium, kunskapsintressen och metodologi. Han anser att territoriet har vidgats och blivit mer differentierat – från mer mikrobetonade studier till att även omfatta intermediära och makrobetonade studier. Samtidigt har den instrumentella inriktningen minskat och forskningen erhållit en mer kvalitativt inriktad prägel. De här förändringarna har genomförts på ett harmoniskt sätt menar Härnqvist (a a, s 271f). Samtidigt har utvidgningen inneburit att ämnets

² Se Eliasson, Gunnarsson & Lindblad (1994) var gäller projektet Forskarkarriär och Kön.

³ Rosengren & Öhngren (1997, s 243).

identitet har försvagats. Till detta kommer – som vi ser det – att forskningen har tendenser till fragmentering – till något som liknar småföretagande i pedagogikens namn.

Tabell 1: Antal forskarstuderande över institution 1994.

<i>Pedagogisk institution</i>	<i>Heltidsstuderande</i>	<i>Övriga</i>	<i>Totalt</i>
Uppsala	11	139	150
Lund	12	46	58
Malmö	19	85	104
Stockholm Pedagogik	16	40	56
Stockholm Int. Pedagogik	19	2	21
Stockholm LHS	16	60	76
Göteborg	13	99	112
Umeå	10	61	71
Linköping	12	72	84
Totalt	128	604	732
<i>Medelvärde</i>	<i>14,2</i>	<i>67,1</i>	<i>81,3</i>

Så över till utflödet: Om vi går över till antalet färdiga doktorer finner vi att under åren 1972-1993 var det 447 doktorsavhandlingar som lades fram, enligt tabell 2. Genomsnittet under denna period i Sverige var lite drygt 20 doktorsavhandlingar i pedagogik per år.

Tabell 2: Antal doktorsavhandlingar över institution 1972-1982 och 1983-1993.

<i>Pedagogisk institution</i>	<i>1972-1982</i>	<i>1983-1993</i>	<i>Totalt</i>
Uppsala	32	33	65
Lund	11	18	29
Malmö	20	28	48
Stockholm Pedagogik	40	29	69
Stockholm Int. Pedagogik	22	18	40
Stockholm LHS	10	28	38
Göteborg	37	48	85
Umeå	14	21	35
Linköping	17	21	38
Totalt	203	244	447
Genomsnitt:	22,6	27,1	49,7
Genomsnitt per inst. och år	2,3	2,7	2,6

Källa: Rosengren & Öhngren (1997, s 243)

I tabell 2 kan vi också notera medelvärdet för antalet doktorsavhandlingar per institution och år – i snitt någonstans mellan två och tre doktorsavhandlingar med en viss ökning för det senare decenniet. Vi ser också att variationen är ganska stor mellan institutionerna.

I HSFRs utvärdering jämför man produktiviteten med andra samhällsvetenskaper – då framför allt de utvärderade ämnena företagsekonomi och sociologi, där man under samma tidsperiod i snitt producerat 11-12 doktorsavhandlingar per år. Produktiviteten är alltså mycket hög inom pedagogisk forskarutbildning vid denna tidpunkt. Ur ett könsperspektiv är andelen kvinnor mycket högre inom pedagogik (33-52 % beroende på institution) jämfört med företagsekonomi (9 %) och sociologi (25 %).

Sedan HSFRs utvärdering genomfördes har åtskilligt hänt inom forskarutbildning i Sverige med andra krav på finansiering och effektivitet. Merparten av oss som är verksamma som forskarutbildare har också sin forskarutbildning i ett på flera sätt annorlunda system.

Dagens forskarutbildning – frågor och tillvägagångssätt

Hur ser det då ut i forskarutbildningen av idag? (Med ”idag” menas oftast 2000 – 2001, se nedan!) Vi frågar oss:

- Hur är det med antagningen till forskarutbildningen? Har antalet studerande i stort minskat jämfört med 1994? Och hur pass omfattande är antagningen idag, när vi har krav på finansiering?
- Hur ser det ut med finansieringen av forskarutbildning?
- Hur ser innehållet i forskarutbildningen ut?
- Hur pass omfattande är avhandlingsarbete och kurser i forskarutbildningen?
- Hur ser genomströmningen ut i forskarutbildning – mätt i antal disputationer m m.

Vi samlade information om kurstruktur och kurser via institutionernas hemsidor. Vidare gjorde vi en enkätstudie till respektive institution per email. Noteras bör att vi har erhållit svar på enkäten från institutioner för pedagogik och för pedagogiskt arbete. Totalt femton institutioner svarade varav två med pedagogiskt arbete som inriktning. De frågor som anges presenteras i anslutning till tabell 1. Uppgifterna bygger på institutionernas svar. Vad gäller forskarskolor av olika art vet vi inte exakt hur dessa kommer in. Vi utgår från att de beaktats av institutionerna i den mån detta varit av relevans.

Resultat:

Resultaten av våra undersökningar presenteras i två steg. Först redovisar vi utfallet av vår enkätstudie och kommenterar det. Därefter ger vi en bild av innehållet som vi sammanfattat det utifrån universitetens och högskolornas hemsidor. Betonas bör att innehållet bör ses som preliminärt och skall revideras efter synpunkter från institutionerna.

Enkätstudien

Idag kan vi räkna in tretton institutioner som bedriver forskarutbildning i pedagogik och två som bedriver forskarutbildning med pedagogiskt arbete som förtecken. Detta jämfört med nio institutioner för åtta år sedan. Antalet institutioner har ökat rejält som en konsekvens av tillkomsten av nya universitet och av pedagogiskt arbete som forskarutbildning.

Rekrytering

Ser vi till rekryteringen till forskarutbildningarna har denna säkerligen påverkats kraftigt av det nya regelverk som nu gäller för finansiering. Men ser vi till den empiri som nu erhållits är effekterna inte särskilt påtagliga.

- Vi har 806 forskarstuderande idag jämfört med 732 år 1994; i snitt 54 mot 81 forskarstuderande per institution (tabell 1 och tabell 3).
- Antalet heltidsstuderande var 1994 128 stycken, med ett snitt på 14 forskarstuderande per institution. År 2001 var det 196 forskarstuderande som hade doktorandtjänst (168) eller utbildningsbidrag (28). Här har det skett en ökning för Sverige som helhet, men någon minskning per institution – i snitt 13 heltidsstuderande.⁴

Sammanfattningsvis har skillnaderna i krav på finansiering inte haft de påtagliga implikationer i form av minskat antal studerande. Som helhet har antalet studerande ökat!

Tabell 3: Tablå över inkomna resultat på frågor till forskarutbildning i pedagogik och pedagogiskt arbete över institutioner i september 2001. Siffror inom parentes refererar till könsfördelning (kvinnor/män).

Institution	Q1	Q2	Q3	Q5	Q6	Q7	Q8
	Totalt antal studerande (2001)	Antal som har doktorandtjänster	Antal som har utbildningsbidrag	Antal disputationer 2000/01	Antal disp 1999/00	Antal intagna 2000/01	Antal intagna 2001/02
Linköping	56	28	3	17	18	5	c14
Malmö	100	11 (9/2)	0	8	6	4(1/3)	4(2/2)
Stockholm U	63	13 (9/4)	4(4/0)	9	4	7(5/2)	3(3/0)
Göteborg	161	18	5	11	7	14	10 (avsikt)
Linköping (ped arb)	9	3	9	0	0	0	c6
Karlstad	22	5 (4/1)	1 (0/1)	4	1	5 (2/3)	1(1/0)
Uppsala	115	16	2	10	9	5	10
Umeå (ped arb)	11	5	0	0	0	11	8
Stockholm (LHS)	97	13 (11/2)	0	15	8	7(4/2)	5 (4/1)
Umeå	56	20	0	5	2	5	5
Luleå	21	4		3	13	11	2
Örebro	21	8	1	1	0	3	0
Stockholm (Int. ped.)	40	6	1	4	3	4	3
Lund	18	9(8/1)		5	2	0	5(5/0)
Växjö	18	9	2	0	0	0	0
Totalt	808	168	28	92	73	81	76

Q1. Hur många forskarstuderande finns inskrivna vid Din institution i September 2001

Q2. Hur många av de studerande har doktorandtjänster?

Q3. Hur många av de studerande har utbildningsbidrag?

Q4. Hur många doktorandtjänster har institutionen totalt?

Q5. Hur många disputationer läsåret 2000/2001 (september - juni)?

Q6. Hur många disputationer läsåret 1999/2000?

Q7. Hur många doktorander intogs läsåret 2000/2001

Q8. Hur många doktorander intogs detta läsår (2001/2002)?

Q9. Någon särskild fråga som Du vill att professorsmötet skall behandla vad gäller forskarutbildningar?

Antagning till forskarutbildningen

Runt 80 personer antas till forskarutbildningarna i pedagogik och pedagogiskt arbete under 2000/01 och 2001/02. Här är variationerna påtagliga över såväl år som institutioner. Det verkar som man gör större antagningar – fast mer sällan – som i Uppsala, där man under

⁴ OBS: dessa uppgifter behöver kontrolleras ytterligare.

senare år har infört en idé om forskarskolor i den disciplinärt baserade forskarutbildningen. I tabellen indikeras att könsfördelningen är något ojämn – med en klart större andel kvinnor som antas. Vi har inte uppgifter från alla institutioner, vilket gör att någon typ av uppföljning är nödvändig.

Hur går då själva antagningarna till? Här kan det vara av intresse att mer noggrant se vilka beskrivningar av antagning som ges av två institutioner som bildade en slags förstudie till vår undersökning.⁵

Fall 1: Göteborgs universitet: Regler för antagning och finansiering av doktorander i pedagogik och ämnesdidaktik

2000-09-11

Tidpunkt och procedur för antagning

Fakulteten har tre forskarutbildningsämnen - hushållsvetenskap, pedagogik och ämnesdidaktik. Nedanstående regler gäller tillsviare för pedagogik och ämnesdidaktik. Nya doktorander antas, under förutsättning att erforderliga resurser finns, en gång om året. Utlysning och antagningsprocedur sker gemensamt för pedagogik och ämnesdidaktik. Ansökan sker under höstterminen och studierna påbörjas i januari med en gemensam Introduktionskurs. Tidsplanen är följande:

- Information om ansökningstillfälle anslås måndag i vecka 37.
- Ansökningarna skall vara på institutionen måndag i vecka 41.
- Ansökningshandlingar (ansökningsblankett med förteckning av utbildningsmeriter, behörighetsgivande uppsats/motsvarande, plan för utbildningens genomförande och särskild finansieringsplan) fördelas bland institutionens professorer och docenter under vecka 42. Två skriftliga utlåtanden görs om varje ansökan.
- Utlåtanden kommer till bedömargruppen måndag i vecka 44. Bedömargruppen är en fast grupp som utses inom FUN (Forskarutbildningsnämnden).
- Bedömargruppen gör en grovsortering av de sökande i tre grupper som är färdig fredag i vecka 45.
- Bedömargruppen rangordnar de sökande i grupp 1 och 2 efter kvalitetskriterier med utgångspunkt i utlåtanden och egna bedömningar samt utarbetar ett förslag. Underlag till FUN färdigt måndag i vecka 48.
- Parallellt utreder studierektor finansieringssituationen för sökande i grupp 1 och, om nödvändigt 2. Underlag till FUN färdigt fredag i vecka 47.
- FUN sammanträder och fattar beslut måndag i vecka 49.
- Besked till sökande skickas ut i vecka 49.

Antal som antas

Hur många som antas till forskarutbildningarna bestäms varje år med hänsyn till sökandetryck, de sökandes finansieringsmöjligheter, tillgång på handledarresurser och resurser i övrigt för forskarutbildningen. För att få en god forskarutbildningsmiljö är det viktigt att en ”årskull” doktorander inte är för liten. Strävan är att anta c:a 10 doktorander då detta antal erfarenhetsmässigt ger underlag för ett varierat utbud av kurser och för inbördes informellt stöd. Vid bestämning av antal som antas vid den gemensamma antagningen skall hänsyn tas till om enskilda antagningar (enligt principer som beslutats i FUN 00-08-21) gjorts under året.

⁵ Jag utslöt Umeå, eftersom ytterst lite antagning ägde rum då vi behandlade fallet.

Sökande till pedagogik respektive ämnesdidaktik rangordnas i samma grupp och enligt samma övergripande kvalitetskriterier. En särskild granskning görs av att ingendera ämnet missgynnas på osakliga grunder.

Underlag för bedömning

Det underlag som används vid rangordningen skall bestå av:

1. Behörighetsgivande arbete (C- eller D-uppsats, uppsats från påbyggnadsutbildning eller annat arbete av liknande omfattning och karaktär som den sökande åberopar).
2. Den sökandes beskrivning av den tänkta avhandlingens inriktning och hur studierna skall genomföras (tidsplan och finansieringsplan). Här kan finnas en utvecklad avhandlingsplan, men det är inget absolut krav.
3. Meriter i övrigt som den sökande kan tänkas åberopa.

Kriterier för bedömning av kvalitet i uppsats

Enligt högskoleförordningen skall endast den antas till forskarutbildning som ”bedöms ha sådan förmåga i övrigt som behövs för att klara utbildningen”. Det underlag som används för att göra den erforderliga bedömningen och för rangordning av sökande är i första hand den uppsats som bifogats ansökan. Följande kriterier skall beaktas vid bedömning av uppsatsen:

- Förmåga att välja en relevant och originell frågeställning.
- Förmåga att välja en relevant metod och att argumentera för sitt val.
- Förmåga att tillgodogöra sig och presentera kunskapsläget inom det valda området.
- Förmåga att förhålla sig självständigt till förekommande teori- och metodutbud.
- Förmåga att genomföra och analysera empiriska studier.
- Förmåga att dra teoretiska slutsatser av empiriska resultat.
- Förmåga att diskutera möjliga tillämpningar av vunna insikter.
- Förmåga att presentera sitt arbete med god struktur och god språklig form.

Kriterier för bedömning av finansieringsplan

I högskoleförordningen krävs att doktorander skall ha ekonomiska möjligheter att studera på minst halvtid. Tre huvudformer för finansiering kan identifieras:

1. Doktorandtjänst eller utbildningsbidrag som finansieras av fakultetsmedel
2. Doktorandtjänst/utbildningsbidrag eller motsvarande på externa medel (t ex forskningsprojekt inom institutionen eller utbildning inom ramen för tjänst vid annan högskola).
3. Egen finansiering (t ex halvtidsarbete, studiemedel eller förmögenhet).

Tills vidare accepteras alla tre formerna för finansiering om den plan som inges bedöms som trovärdig och realistisk. I den årliga genomgången av individuella studieplaner sker en kontinuerlig utvärdering av hur studierna framskrider och av finansieringsplanens hållbarhet.

Under förutsättning av att resurser finns fördelas ett antal utbildningsbidrag bland de som antas till forskarutbildning och som i sin ansökan angivit att de samtidigt ansöker om studiestöd. Utbildningsbidragen fördelas i enlighet med den för antagningen gjorda kvalitetsrangordningen.

Fall 2: Forskarutbildningen i pedagogik i Uppsala i slutet av 1990-talet:

Ansökningstrycket på forskarutbildningen i pedagogik i Uppsala är stort; de senaste tre åren har varje ansökningsomgång lockat ett fyrtiotal sökande, de flesta med behörighet till utbildningen.⁶ Samtidigt bör det framhållas att vi vid institutionen varit ytterst restriktiva med nyantagning till forskarutbildning under senare år, något som framkommer mer i detalj nedan.

Antagningsförfarandet var 1996 som följer (hämtat ur skrivelse till prefekten):

Vi började med att läsa samtliga ansökningar, exklusive ingivna skrifter, och vi diskuterade igenom förteckningen över de sökande med handledarkollegiet vid möte den 20 augusti 1996. Inom kollegiet fanns flera förespråkare för tanken att fler än åtta sökande skulle antas. Vi identifierade inledningsvis en relativt stor grupp sökande behöriga till forskarutbildning i pedagogik, vilka syntes ha en bakgrund och en intresseinriktning med relevans för institutionens forskning och handledarkompetens. Denna grupp utgjordes av mellan trettio och fyrtio sökande. De skrifter som ingivits av sökande i denna grupp har vi läst och granskat med avseende på kvalitet och relevans. Gruppen välkvalificerade sökande utgjordes därefter av fjorton personer. Var och en av dessa fjorton sökande har sedan ingående prövats mot de kriterier vi tillämpat, kriterier om vilkas relativa vikt det förekommit viss oenighet. Åtta personer har valts ut, jämte sex personer som reserver. De tillämpade kriterierna är följande:

Externa kriterier

- Den sökandes ålder och kön
- Den sökandes inriktning och eventuella intressen i förhållande till handledarkompetens och befintliga forskningsmiljöer vid institutionen

Interna kriterier

- Kvalitet i ingivna skriftliga arbeten
- Volym i tidigare studier, mätt som bl uppnådd D-nivå i pedagogik
- Bredd i tidigare studier, mätt bl a som dokumenterade studier i andra ämnen än pedagogik och dubbelexamina
- Tidigare studieframgång, mätt bl a som andelen VG i betyg på delkurser och kurser.

Vid den slutliga bedömningen vägdes samtliga dessa kriterier, externa och interna, samman i en helhetsbedömning.

Vi övervägde att genomföra intervjuer men beslöt avstå från ett sådant moment i denna antagningsomgång. Detta brukar annars vara det vanliga. Samtliga fjorton personer var välkända för en eller flera av oss och deras studiemotivation likaså.

Inför hösten 1999 genomfördes en antagning på följande sätt. Fyra doktorandtjänster kunde disponeras för de sökande som i konkurrensen placerades på ”delad förstaplats”. Fem personer rangordnades på ”delad andraplats” och för dessa villkorades antagning till studiestöd med externa medel – totalt kan dock endast fyra av de fem antas. Sådant externt studiestöd har erhållits för två av de fem sökande. Inför hösten 1999 hade externt studiestöd dessutom kunnat erhållas för ett antal av tidigare under 1998/99 antagna doktorander. När höstterminens studier inleddes kunde *en studiestödsfinansierad, sammanhållen grupp* om ett tiotal nyantagna eller ganska nyligen antagna doktorander bildas. Till denna grupp anslöts dessutom tre magistrander, vars studier under ett år finansieras genom ett externt forskningsanslag.

Dessa två fall torde ge en bild av gången vid antagning vid två större forskarutbildningsinstitutioner, där den senare utformat en s.k. forskarskola. Avgörande i båda fallen är bedömningen av om den sökande antas ha förutsättningar att genomgå en fullgod

⁶ Den första antagningsomgången efter den forskarutbildningsreform som innebär att antagning endast får ske om medel för studiestöd kan garanteras gjordes våren 1999. Bland de sökande i denna omgång kunde ett större antal obehöriga sökande än tidigare identifieras. Vi har tolkat detta som uttryck för att forskarstudier numera också kan uppfattats som ett sätt att försörja sig.

forskarutbildning samt tillgången på lärare inom forskarutbildningen som är beredda att ta på sig handledningen för vederbörande.⁷ Men till detta kommer då efter vilka kriterier som rangordning sker. I de båda fallen ser vi att tidigare producerade texter som C- och D-arbeten är mycket betydelsefulla vid bedömningarna.

Doktorsavhandlingar och disputationer

Vad gäller utfallet i termer av doktorsavhandlingar och disputationer är leder jämförelser över tid till påtagliga skillnader:

- Under åren 1972-82 presenterades 203 doktorsavhandlingar, ett snitt på 22,6 per år och 2,3 per institution och år.
- Under 1983-1993 ökade detta något – totalt 244 doktorsavhandlingar, i snitt 27,1 per år, och 2,7 per institution och år.
- För 1999/00 lade man fram 73 doktorsavhandlingar och 2000/01 blev det 92 avhandlingar. Genomsnittet är 4,9 respektive 6,1 per institution och år.
- Antalet disputationer per år har fyrdubblats jämfört med tiden fram till 1994. Och tar man hänsyn till ökningen av antalet institutioner blir även då ökningen påtaglig – mer än en fördubbling jämfört med 1970- och 1980-talet!

I sak har bilden förändrats i termer av något mindre antal doktorander, något fler heltidsstuderande och en åtskilligt högre årlig prestation. Resultaten bör inte tolkas för hårt utan bör ses ur ett något längre tidsperspektiv, eftersom de aktuella åren var särskilt disputationsrika. Vi vet inte om trenden håller sig.

Det är ju bra att effektiviteten ökat. Och den är säkerligen möjlig att relatera till förändrade villkor, t ex ökning i antalet professorer, institutioner med rätt till forskarutbildning m m. Men den kan eventuellt också ses i termer av ökad press på de forskarstuderande att disputerar och på handledarna att öka produktiviteten inom akademien. Och här är en risk att vi får kulturkrockar mellan krav på intellektuell fördjupning och förnyelse å ena sidan och press mot ökad prestationer inom akademien.

Forskarutbildningar i pedagogik: Kurser och kursstruktur 2001

Nedan ges en mycket översiktlig bild av hur landets forskarutbildningar i pedagogik ter sig med avseende på poängfördelning och kursstruktur. Informationen är i huvudsak tagen från institutionernas hemsidor, men har i några fall kompletterats genom förfrågningar direkt till institutionerna. Tiden har dock inte medgivit att ett systematiskt insamlade av all relevant information kunnat göras. Inledningsvis görs en översikt över vilka forskarutbildningar i pedagogik som finns.

Institutionerna

I Sverige finns för närvarande forskarutbildning i pedagogik vid följande 12 lärosäten:

Göteborgs universitet

Karlstads universitet

Linköpings universitet

⁷ Se här SFS Förordning (1985:310) om doktorandtjänster; 7 § Vid tillsättning av en tjänst skall avseende främst fästas vid graden av förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildningen.

Luleå tekniska universitet
Lunds universitet
Läraryhögskolan i Stockholm
Malmö högskola
Stockholms universitet
Umeå universitet
Uppsala universitet
Växjö universitet
Örebro universitet

Studieplanerna

Som nämnts har de studieplaner som finns utlagda på nätet varit den främsta informationskällan. Studieplanerna har olika grad av konkretion och är olika utförliga. En reservation får göras för att den bild av respektive forskarutbildning som framträder kanske inte är rättvisande. I bilagda uppställning framgår den ungefärliga poängfördelningen mellan avhandlingen och kurser av olika slag.

Fördelningen av poäng mellan kurser av olika slag vid olika lärosäten

Vanligen finns en uppdelning på obligatoriska kurser och valfria kurser. Det förekommer dock att det finns viss valfrihet inom obligatoriska block. Det finns också begränsningar inom de valfria kurserna (t ex antal poäng som kan höra till den egna specialiseringen). Oftast finns en uppdelning mellan metodkurser och övriga kurser. I vissa fall kan man se en strävan att använda andra indelningar och t ex integrera teori-metod eller olika typer av metoder. Kurser/utbildningsdelar som behandlar vetenskapsteori generellt eller särskilda perspektiv finns på olika ställen i utbildningarna t ex som övergripande särskilda moment, som metodinslag eller som fördjupningskurser (motsv.).

Oavsett på vilket sätt det sker så finns dock i samtliga utbildningar (i ett fall är informationen otillräcklig) längre eller kortare obligatoriska kurser som särskilt fokuserar forskningsmetod/er. Vissa utbildningar har ett utbud av ”smalare” kurser som sammantaget ger en rik och varierad metodskolning. Andra utbildningar har mer övergripande och anonyma beteckningar (t ex kvantitativa och kvalitativa metoder) där det inte är möjligt att från benämningarna avgöra hur brett och varierat innehållet är.

Någon form av ”baskurser”, d v s ämnes-/teorikurser som är obligatoriska och återkommande, finns också på de flesta håll. Kanske finns här något mindre homogenitet än för metodinslagen? I allmänhet tycks det finnas en strävan att sätta in pedagogiken i ett större sammanhang, att ge historiska perspektiv och att ge samhällsperspektiv. I några fall förefaller betoningen ligga mer på lärande/undervisning.

Introduktionskurser finns på en del håll. I vissa fall har kurser antagits ha karaktär av introduktionskurs (t ex om de är obligatoriska termin 1) även om de heter något helt annat. Några utbildningar har olika former av introduktionskurser (eller liknande) gemensamma inom fakultet (Luleå), universitet (Växjö) eller i gemensam forskarskola (Karlstad).

Fördelningen av poäng mellan avhandling och kurser

Poängfördelningen mellan avhandlingsarbetet och kurserna är en central aspekt av utbildningen. Hälften av institutionerna har 80-poängsavhandlingar, medan en institution har valfritt 80-100, en har 90 och övriga fyra har 100-poängsavhandlingar. Eftersom variationen i avhandlingarnas omfattning och kvalitet är stor torde det vara svårt att entydigt avgöra vad som är en 80- respektive 100-poängsavhandling. Då det är ovanligt att en 80-poängsavhandling verkligen genomförs på två år kan det antas att åsättande av 100 p till avhand-

lingsarbete ligger närmare den verkliga tid som går åt än 80p. Det framgår av vissa formuleringar att valfria kurser (fördjupningskurser/specialkurser etc) i olika hög grad används som direkt stöd för avhandlingsarbetet. I något fall finns begränsning av hur många poäng av ett sådant avsnitt som får användas direkt som avhandlingsstöd. Även sådana variationer gör det svårt att avgöra vad skillnader i poängfördelning reellt betyder för doktoranden.

Utöver de kurser som redovisas i sammanställningen finns ofta angivet olika modeller för särskilt stöd i avhandlingsarbetet (avhandlingskurs, avhandlingsseminarier, läsgrupper, specialseminarier, högre seminarier o s v).

Tabell 4: Sammanställning av poängfördelning mellan avhandling och olika typer av kurser i forskarutbildningar i pedagogik i Sverige lå 2001/2002.

Lärosäte:	Avhandling	Kurser			
		Introduktionskurs (motsv.):	Metodkurser:	Teori-/ämneskurser	Special-/fördjupnings-/valfria kurser
Göteborgs universitet: (Institutionen för pedagogik och didaktik)	80p	Obligatorisk 10 p Bl a ingår Genomgång av avhandlingsplaner, skrivprocessen, universitetet ur idéhistoriskt perspektiv, auskultation i forskningsprojekt, institutionens avhandlingar, professorspresentationer	Obligatoriska Kvalitativa metoder 10p Kvantitativa metoder 10p	Obligatoriskt 20 p urval av Pedagogisk psykologi Formell och informell socialisation Utbildning ur samhällsperspektiv Ämnesdidaktikens teorier och traditioner Didaktikens teorier och traditioner	Fördjupningskurser valfria 30p: Kurser inom institutionen (nya varje termin) Kurser på andra institutioner Individuella litteraturkurser "Studiecirklar" Seminarieserier inom kollegier Vetenskapliga mindre arbeten + seminariedeltagande (ger ej poäng)
Karlstads universitet Institutionen för utbildningsvetenskap	100p	Forskarskolegemensamma kurser ⁸ Vetenskapernas filosofi och historia 5p Att kommunicera vetenskap 5p	Obligatoriska Kvalitativ metod 10p Kvantitativ metod 10p	Baskurser- teori Pedagogik som vetenskap 5p Lärandeprocessen 5p Undervisningsprocessen och didaktik 5p	Specialkurser 15p kan vara: Metodisk fördjupning Specialisering inom del av disciplinen Kurser i forskarskolor "Studiecirklar" mm + seminariedeltagande under två år (ej poäng)

⁸ Karlstad har en humanistisk-samhällsvetenskaplig forskarskola gemensam för fakulteten

Linköpings universitet: (Institutionen för beteendevetenskap)	80p	Obligatorisk 10p	Obligatoriskt 20p Metodbaskurser	Baskurser obligatoriskt 20p	<i>Specialkurser som ger fördjupning inom det specifika avhandlingsområdet 30p</i> + deltagande i seminarier
Luleå tekniska universitet Institutionen för lärarutbildning	80-100p	Fakultetsgemensam introduktionskurs	Framgår ej av studieplan	Framgår ej av studieplan	Framgår ej av studieplan
Lunds universitet Pedagogiska institutionen	100p		Obligatorisk Forskningsmetodik 10p		50p Litteraturkurser Specialkurser enligt individuell studieplan
Lärarhögskolan i Stockholm: Flera varianter!	80p		Basblock 30p obligatoriskt - Forskningstraditioner och vetenskapsteori 10p - Forskningsprocessen 10p, - Skrivprocessen 5p - Metodfördjupning 5p.	<i>Ämneskurser 30 p</i> Ämneskurser skall ge en fördjupning inom särskilda områdens teori, empiri och tillämpning.	Specialkurser 20 p Andra ämnen (ex. psykologi, sociologi och statistik) Annan relevant kurs. Seminarieverksamhet kring forskningsprojekt Litteraturstudier i anslutning till projekt Forskningsrapporter mm Utförd handledning.
Malmö högskola Lärarutbildningen	100p		Obligatoriskt inom 25p Teori- och metodkurser	Obligatoriskt inom 25p Teori- och metodkurser	<i>Övriga kurser 35p</i> Litteraturkurser Specialkurser
Stockholms universitet Pedagogiska institutionen	80p	år 1 - Pedagogikhistoriskt moment 10 (5+5)p	Obligatorisk Forskningsmetod och vetenskapligt tänkande 10 + 5p (år 1) Metodseminarier för forskarstuderande 5p (metodkursen är förkunskapskrav)		Övriga kurser/seminarier Högre doktorandseminariet Specialeseminarium Litteraturstudier (bl a kurser)

Umeå universitet Pedagogiska institutionen	90p		<i>Obligatorisk</i> Fördjupning i kvalitativ och kvantitativ metodologi 7p -	Baskurs obligatorisk 25p Pedagogikens vetenskapshistoria 5p Utbildningssociologiska traditioner 8p- Positivism, hermeneutik och fenomenografi 5p	Specialkurser 45p Väljes efter studieinriktning och –intresse.
Uppsala universitet Pedagogiska institutionen	80p	Obligatorisk 10p	Obligatoriska 10 p Teori- och metodkurs	<i>Gemensamma kurser (obl)</i> Lärande och kommunikation 5 p Samhällsvetenskapens klassiker 5 p Utbildning, samhälle och utbildningsreformer 5 p Avhandlingskurs 5 (+ 5p.)	<i>Valbara kurser (40p högst 20 inom egen specialisering)</i> Fältbegreppet hos Bourdieu 5 p Korrespondensanalys 2 p Kulturanalys och klassanalys 2 p Utbildning - Profession - Praktik Diskursanalys 5 p Utbildning o social rättvisa 5p Pedagogikens historia 5 p (exempel ht –01)
Växjö universitet Institutionen för pedagogik	100p	Vetenskaplig grundkurs 5p (gemensam för universitetet)	Obligatoriska 15p Problemorienterad metodkurs I 5p Problemorienterad metodkurs II 10p	<i>Obligatoriska ämneskurser 10p</i> Pedagogiken som vetenskaplig disciplin 10p	Övriga kurser mm 30p - Valbara kurser vanligen om 5p
Örebro universitet Pedagogiska institutionen	80p	Obligatorisk kurs - Pedagogik som vetenskap	Val inom: Kvantitativ metodologi Kvalitativ metodologi Historiska och vetenskapsfilosofiska perspektiv Textanalytisk metodol. Didaktisk metodologi	Val inom: Samhällsvetenskap och vetenskapsfilosofiska perspektiv Sociokulturellt perspektiv Läroplansteori och utbildningspolitik	<i>Valfria kurser 40p</i> Kurser Självständigt arbete (högst 10p)

Handledning

Forskarutbildningen bygger i mycket stor utsträckning på interaktionen handledare – doktorand. Den här interaktionen är mycket intressant av många skäl – i termer av hierarki och beroende, liksom i termer av position, generation och kön.

I Uppsala liksom vid många andra institutioner är upprättandet av en individuell studieplan för studier och handledning en viktig sak. Det blir ett slags skriftligt kontrakt vad gäller förväntningar och prestationer. I kontraktet – som skrivs om varje år – behandlas vilka kurser som skall göras och vad som skall göras i avhandlingsarbetet, liksom hur handledningssamtalen skall läggas upp över tid.

Vi har i dagsläget inte möjlighet att göra jämförelser över landet och över tid. Troligen är kontraktskrivningen en nymodighet.

Så över till våra fall:

Göteborg:

Genom att IPD är en stor institutionen med en betydande mängd extern forskning är tillgången på handledare god. För närvarande har IPD 16 professorer och 18 docenter. Till detta kommer ytterligare ett antal disputerade lektorer som fungerar som handledare i forskarutbildningen. Även om *antalet* handledare är tillfredsställande är finansieringen det inte. Det är i alltför stor utsträckning handledarnas obetalda, personliga engagemang som gör att handledningen fungerar. Sedan ett par år tillbaka provas en modell där varje nyantagen doktorand tilldelas en ”kommitté” bestående av en ansvarig huvudhandledare och två ytterligare medlemmar som skall ge stöd och övervaka doktorandens utbildning. Huvudhandledare betalas för sin handledning upp till ett tak om 45 arbetstimmar/år, medan varje kommittémedlem får 10 arbetstimmar. I viss utsträckning används externa medlemmar i kommittéerna då avhandlingens ämnesinnehåll kräver expertstöd som inte finns inom institutionen.

Av de individuella studieplanerna framgår att praktiskt taget alla doktorander tycker att de har en välfungerande handledning. Endast några få ger uttryck för behov att förändra sin handledningssituation, medan ganska många lovordar sina handledare. En dryg tredjedel har bihandledare eller handledningskommitté.

Ytterligare ett led i att stödja doktoranden och höja kvaliteten är våra institutionaliserade seminarier under forskarutbildningen. Det första är ”planeringsseminariet” där en – oftast intern – diskutant ger synpunkter på avhandlingsplanen i det skede då det bedöms att arbetet skall sättas igång. Det andra är ”slutseminariet” då det bedöms att samtliga (eller de flesta) delar i avhandlingen finns i en något sårbar läsbar form. Vid detta seminarium är diskutanten ofta extern.

Med en så stor institution som IPD finns alltid en risk att olika krav och kriterier kommer att utvecklas i olika delar av verksamheten. För att upprätthålla en diskussion inom handledarkollegiet kallas samtliga handledare c:a 1 gång/månad till handledarsseminarier. Här diskuteras alla frågor som rör forskarutbildningen.

Umeå

Supervision is governed by the allocation of 100 clock hours for every full-time (100% or 80%) student. Supervisors report their students' work to the relevant departmental committees (e.g. handledarekollegiet, FoU styrgrupp). Otherwise, their responsibilities are unclear. The clearest statement that I have found is in Högskolverkets *Doktorand handboken* (draft version, 2000, see www.hsv.se): 'Handledaren ska vara säker att avhandlingen är tillräckligt bra för att bli godkänd innan doktoranden tillåts att disputeras' (p. 50).

To complete the necessary 70 points of coursework, all students take a 25-point 'baskurs' and a range of more-specialised, optional courses which are run through the Pedagogiska institutionen, through other university departments, or through other accredited agencies (e.g. KK-Stiftelsen).

Uppsala

Huvudhandledaren skall vara docent och vara stadigvarande anställd vid institutionen. Biträdande handledare är disputerad, oftast forskarassistent eller lektor. Per år och heltidsstuderande doktorand 45 klocktimmar (d v s motsvarande 15 gamla timmar). Vi har ett handledarkollegium som består av handledare och biträdande handledare som träffas en gång per månad. Till kollegiet hör också biträdande handledare utanför institutionen.

Handledare och forskarstuderande ställer upp individuella studieplaner som följs upp årligen. De skrivs under av handledare och doktorand en gång per år.

Handledning sker individuellt, i grupp under specialseminarierna och i de högre seminarierna. En läsgrupp tillsätts någon gång efter att cirka 60 till 90 % av avhandlingen är färdigskrivna. Tidpunkt avgörs av den skrivandes behov. Införandet av läsgrupper inspirerades av hur man arbetat med dessa frågor vid pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet och har, enligt min mening, inneburit en klar förbättring jämfört med vår tidigare dyad handledare – handledd, vilken under olyckliga omständigheter kan ta formen av en dödsdans. Införandet av läsgrupper gav också klart större möjligheter att diskutera handledning. Arbetet med läsgrupper tar dock en hel del tid i anspråk.

Kommentar om handledning

Förutsättningarna för handledning förefaller vara olika vid de olika forskarutbildningarna:

Tabell 5: Antal handledare och ersättning för handledning över institutioner år 2000.

<i>Institution</i>	<i>Antal verksamma professorer och docenter</i>	<i>Ersättning för handledning i klocktimmar per doktorand och år</i>
Göteborg	34	45 +10 + 10 (huvud- + bitr handledare)
Umeå	18	100
Uppsala	6	45

Göteborg har en mycket mer rik tillgång på handledare, medan Uppsala har relativt få docentkompetenta handledare stadigvarande anställda vid pedagogiska institutionen (situationen är nu bättre än för två år sedan). Problem med handledning förefaller framför allt vara för handen när man byter handledare, något som man påpekar i Umeå. I Uppsala har vi läsgrupper efter det att avhandlingsmanuset ventileras. För att undvika dubbelstyrning sker samtalen i läsgruppen alltid kollektivt med doktoranden.

Doktoranden är beroende av handledaren på många sätt. Man borde finna möjligheter att minska detta beroende och den utsatthet som följer av detta. Men hur? Och man bör uppmärksamma feminiseringen av forskarutbildningen relativt handledaruppgiften

Om kurser, avhandlingsarbeten och disputationer

Vi kunde tidigare se att genomströmningen i forskarutbildningen ökat liksom antalet disputationer per år i landet. Vi kunde också notera skillnader i avhandlingsarbetets omfattning. Ser vi till våra pilotfall är bilden likartad därvidlag. I Göteborg och Uppsala omfattar avhandlingsarbetet idag 80 poäng och i Umeå 90 poäng. I Uppsala har vi tidigare haft 100 poäng och funderar på att återvända till detta. Hur hanterar vi dessa skillnader? Vidare pekar man från Umeås sida på behovet av att kvalitetssäkra avhandlingsarbetet.

I tabell 6 har vi presenterat antalet poäng inom obligatoriska respektive frivilliga kurser.

Tabell 6: Fördelning av kurspoäng över obligatoriska och frivilliga kurser

Kurstyp	Göteborg	Umeå	Uppsala
Obligatoriska kurser	50	25	40
Frivilliga kurser	30	45	40
Totalt	80	70	80

Det finns en viss variation mellan orterna. Samtidigt finns det gemensamma drag i kursutbudet. Göteborg och Uppsala har introduktionskurser om 10 poäng där tanken är att föra in doktoranderna i institutionens forskningstraditioner och forskningsmiljöer samt ge en start i avhandlingsplanering och design. Vi har också kurser som fokuserar på relationen teori-metod istället för att särskilja teori och metod. Umeå avviker här genom att ha en mer ”universalistisk” introduktion med grundläggande vetenskapsteoretiska förhållningssätt och metoder. Kurserna förefaller i stort vara relativt oproblematiske som sådana. Däremot påpekar man från Umeå att det är problematiskt att definiera den obligatoriska kursens omfattning och inriktning, eftersom man saknar en klar forskningsprofil vid institutionen.

Om disputation och betygsnämnd

Vad gäller disputationen i Sverige är denna en offentlig akt. Avhandlingarna spikas i god tid före själva akten och det skall finnas tillgängliga avhandlingar vid disputationen som sker inför publik. Avhandlingens kvalitet bedöms av en betygsnämnd – i normalfallet bestående av tre sakkunniga. Den är i – också i normalfallet – sammansatt av en företrädare för den institution där doktoranden lägger fram sin avhandling, av en företrädare från en annan institution men vid samma universitet och fakultet, samt av en företrädare från annat universitet men från samma ämne som den forskarstuderande disputerar i. Handledaren har närvaro- och yttranderätt vid överläggningarna som äger rum direkt efter disputationen, men har ingen rösträtt. Betyget består av Godkänt eller Ej Godkänt.

Disputationen leds av företrädaren för det egna ämnet. Den som skrivit avhandlingen – respondenten – har möjligheter att göra korrigeringar samt ändra uppfattning under disputationens gång. Som opponent tjänar oftast en företrädare från ämnet men vid annat universitet. Opponentens uppgift är framför allt att diskutera kritiska punkter i avhandlingen på ett sådant sätt att respondenten har möjlighet att utveckla sin ståndpunkt eller försvara den. Opponenten deltar också i betygsnämndens överläggningar, med yttranderätt men inte rätt att delta i beslutsfattandet. Samtalet mellan respondent och opponent tar 1 ½ till 2 timmar. Efter det bjuds auditoriet in till att ge sina synpunkter. Ibland sker detta efter en paus. Efter detta tar betygsnämndens överläggningar vid. Dessa kan variera rejält i omfattning – från 15 minuter till ett par timmar. Då behandlas inte bara doktorsavhandlingen och disputationsakten utan samtidigt behandlas också ämnets nuvarande status och institutionens verksamhet.

Forskarutbildning och forskarkarriär - eller vad?

Vi har här inte berört frågor om systemets struktur relativt forskarkarriärer och vilka implikationer detta har för de forskarstuderande. I sina studier av meritvärdet av forskarutbildningar visar Dahllöf (1984) på en angelägen aspekt, nämligen relationer mellan forskarutbildning och fortsatt yrkeskarriär inom akademien relativt tillgången på arbetsmöjligheter. Troligen får begränsningar och möjligheter efter avslutad examen betydelse för vad som sker i forskarutbildningen och för de perspektiv och relationer som de forskarstuderande utvecklar relativt ämnet och relativt varandra. Vi menar att frågan behöver

behandlas ytterligare och vill att den diskuteras vad gäller forskarutbildningen. Vi återkommer!

Slutsatser och kommentarer

Vi har här presenterat en översiktlig bild av forskarutbildningar i pedagogik – och i viss mån pedagogiskt arbete – i Sverige vid början av 2000-talet. Följande slutsatser vill vi lyfta fram:

För det första har forskarutbildningarna inte minskat i omfattning. Tvärt om kan vi tala om en viss ökning – drygt tio procent – vad gäller antalet inskrivna studerande jämfört med 1994. Ökningen torde till viss del bero på att vi erhållit fler institutioner mer forskarutbildning som då också erhållit resurser för forskarutbildning i termer av studiestöd och handledning. Ser vi till antalet som forskarutbildar sig på heltid 1994 (128) jämfört med antalet som har dokortjänst eller annat stöd 2001 (196) så finner vi en än mer markerad ökning – om femton procent! Hittills kan vi alltså inte tala om en stagnation av forskarutbildningarna med kvantitativa mått jämfört med tiden före den senaste reformens krav på finansiering av forskarstudier.

För det andra är det relativt många som antas till forskarutbildning i pedagogik under senare år, trots kravet på finansiering. Detta kan vara en konsekvens av en viss ”civil olydnad”, men också en följd av kreativa konstruktioner på institutionerna vad gäller tjänster m.m.. Enligt vår uppfattning har det troligen ägt rum en viss minskning i antagning vid de äldre forskarutbildningsinstitutionerna.

För det tredje är det en hel del skillnader i innehållet i forskarutbildningarna i pedagogik i Sverige, både vad gäller kurser som doktorsavhandlingens omfattning. Intressant är exempelvis den växlande innebörden i metodkurser vad gäller synen på relationer mellan ”teori” och ”metod”. Med tanke på vad som sagts om pedagogikämnets fragmentering eller ”pluralisering” (jfr Lindberg, 2002) är det rimligt att förvänta sig en ökad heterogenitet i forskarutbildningarna i pedagogik. En sådan pluralisering kan vara ett uttryck mot att pedagogik omvandlas till ”education sciences” i anglo-saxisk mening, där vi mer har att göra med mångvetenskap än med disciplinär tillhörighet.

För det fjärde har produktiviteten ökat ytterst påtagligt, exempelvis mätt i produktionen av doktorsavhandlingar per år som fyrdubblats jämfört med tiden fram till 1994 då pedagogikutvärderingen genomförde sina analyser. Denna kraftiga produktivitetsökning torde delvis vara en följd av ökade krav på effektivitet knutet till såväl finansiering som ”belöningsystem” där institutionerna satsat på ett ökat utflöde för att få ytterligare resurser för forskarutbildning. Men den torde också vara en följd av en intensifiering av forskarutbildningarna vad gäller kurser, handledning och insatser av de forskarstuderande.

Om man nu lägger samman dessa resultat får man en bild av att forskarutbildningarna i pedagogik förändrats i termer av rekrytering, studier och avhandlingsarbeten. Detta kan säkerligen av många ses som förbättringar. Vi menar emellertid att man bör vara lite försiktig med en sådan slutsats. En annan slutsats kan vara att socialisationen in i forskarkyrket förändrat rationalitet. En spekulering är att forskarutbildningarna får en mer tekniskt-rationell prägel där resultat och genomströmning blivit det centrala och där skolningen av intellektuella medlemmar av forskarsamhället får ge vika.

Vi kommer att utveckla våra analyser ytterligare och eventuellt göra mer intensiva och kompletterande studier av forskarutbildningarna i pedagogik. Här ser vi fram mot att arbeta tillsammans med forskarstuderande och forskarutbildare vid olika institutioner. Vi behöver ytterligare utveckla ett öppet och kritiskt samtal om forskarutbildningarna, både som aktörer

och som analytiker. Som pedagoger borde detta vara en särskilt spännande disciplinär angelägenhet!

Litteratur:

Bourdieu, P & Wacquant, L (1992): *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.

Bron, A (1995): Att forskarutbilda sig vid Uppsala universitet. Om manliga och kvinnliga doktorander. *Pedagogisk Forskning i Uppsala*, nr 120.

Dahllöf, U (1984): *Pedagogikämnet, disputationerna och arbetsmarknaden för doktorerna fram till slutet av 1940-talet*. Pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet

Härnqvist, K (1997): Educational research in Sweden: Infrastructure and orientation. I Rosengren & Öhngren (Eds).

Lindberg, L (2002): Is 'Pedagogik*' as an academic discipline in Sweden just a phenomenon for the 20th century? The effects of recent education reforms. *EERJ*, vol 1, no 1, p 65-82)

Lindblad, S: Pedagogisk forskning vid skiljevägen - en fråga om disciplinering? *Pedagogisk forskning i Sverige*, vol 5, No2, s 170-174.

Rosengren, K. E. & B. Öhngren (Eds) (1997): *An Evaluation of Swedish Research in Education*. Uppsala: Brytpunkt.